

**IMPORTANȚA EMOȚIILOR ÎN MANAGEMENTUL SITUAȚIILOR CONFLICTUALE
ÎN CLASA DE ELEVI
THE IMPORTANCE OF EMOTIONS IN THE MANAGEMENT OF CONFLICT
SITUATIONS IN THE STUDENT CLASSROOM**

**Laura-Monica MORĂRAȘU, profesoară pentru învățământ primar, gradul didactic I
Școala Gimnazială „Miron Costin”, Bacău, România
doctorandă,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Republica Moldova**

Rezumat: În acest articol sunt expuse problemele conflictelor școlare. Sunt subliniate principalele tipuri de conflicte, care se întâlnesc des în școli: conflicte între elevi, între profesori și elevi, între profesori și părinți, conflicte în relațiile din lucrurile școlilor. De asemenea, sunt analizate cauzele diferitelor tipuri de conflict și sunt sugerate soluții pentru acestea.

Cuvinte-cheie: conflicte, emoții, situații conflictuale

Abstract: In this article it is spoken about the problems of schools' conflicts. There are underlined the main kinds of conflicts, that are met oftenly in schools: conflicts between pupils, between teachers and pupils, between teachers and parents, conflicts in the relationships in schools' stuff.

Keywords: conflicts, emotions, conflict situations

Introducere în problematica subiectului abordat. Literatura de specialitate cu privire la conflict, săracă înainte de 1989 la noi, s-a îmbogățit în ultimul deceniu cu lucrări de psihologia și sociologia conflictului ca o recunoaștere a funcțiilor importante a acestui complex fenomen psihosocial dar și a impactului și efectelor sale la nivelul societății.

Conflictele apar între oameni, între diferite grupuri, întreprinderi sau organizații, între indivizi și instituții statale, între diferite state și națiuni. „În lumea reală, spune Dahrendorf (1996), există mereu concepții diferite și de aici conflict și schimbare. De fapt, conflictul și schimbarea sunt libertatea noastră, fără ele nu poate exista libertatea” [7].

Elena Zamfir și Mihaela Vlăsceanu (1993) consideră că noțiunea de conflict înseamnă o opoziție deschisă, luptă între indivizi, grupuri, clase sociale, partide, comunități, state cu interese economice, politice, religioase, etnice, rasiale, divergente sau incomparabile, cu efecte disruptive asupra interacțiunii sociale [Ibidem].

În funcție de localizarea lor în spațiul social, conflictele se pot produce la orice nivel al organizării sociale: de la cele specifice raporturilor interindividuale și intragrupale (între prieteni, soț-soție, membrii unui grup de muncă etc.), la cele de nivel organizațional (între conducerea administrativă și specialiștii tehnici, între sindicate și patronat, între salariați și reprezentanții sindicali etc.) sau la cele de nivel macrosocial (între grupări sau parțiale cu interese politice diferite) sau grupuri și categorii sociale cu interese divergente, de tipul celor dintr-o confederație sindicală și guvern (M. Vlăsceanu, 1993). Conflictele se produc în manieră cvasi-sistematică între obiectivele unui individ sau serviciu care se lovesc de voința altuia văzută ca fiind împotriva intereselor proprii, consideră Burke (1972). O atitudine similară o adoptă și Myers

(1989), în concepția căruia, conflictul este o "incompatibilitate percepută a acțiunilor și scopurilor" [1].

Orice conflict are o componentă afectivă. Conflictul se pot accentua atunci când cei implicați au sentimente deplasate, nu știu să-și exprime supărarea sau nemulțumirea într-un mod neagresiv, își suprimă emoțiile și sunt lipsiți de autocontrol.

Mecanismele de a prevedea, delimita, defini, controla și soluționa o situație de criză presupun un efort mare, strategii de intervenție ferme dar prudente, un consum de energie nervoasă și fizică sporit, cu șanse de a determina consecințe greu de evaluat în planul echilibrului psihic al persoanelor implicate. Traumele pot fi semnificative întrucât „tentaculele” crizei tind să pună stăpânire și pe elemente conexe, aparent neimplicate în situația generatoare.

Extensia crizei este favorizată și de intervențiile stângace ori chiar de nonintervențiile cadrului didactic nepregătit și neabilitat din punct de vedere managerial pentru o asemenea derulare evenimentială. De obicei situația de criză este recunoscută numai în momentele limită, deși, fragmente ale acesteia au fost identificate anterior, limitând la maximum șansele de soluționare promptă [4].

Caracteristicile unei situații conflictuale:

Sintetizând caracteristicile unei crize să observăm că aceasta:

- beneficiază de o izbucnire instantanee, declanșându-se fără avertizare;
- debutează de obicei prin afectarea sistemului informațional: viciază mesajele, îngreunează comunicarea prin obstaculare permanentă, prin destructurarea canalelor, urmărind instaurarea stării de confuzie;
- facilitează instalarea climatului de insecuritate;
- generează stări de panică prin eliminarea reperelor de orientare valorică.

În planul strategic abordarea managerială a crizei evidențiază, ineditul stărilor declanșate, faptul că nu poate fi asemănată cu vreun element stabil din starea de normalitate și impresia de insolvabilitate. Aceasta poate că imposibilitate a identificării vreunei soluții de intervenție eficientă pe termen scurt [3].

Se pare însă ca elementele cu gradul cel mai mare de nocivitate le reprezintă „traumatismele” psihice și organizaționale crizele paralizând și uneori chiar stopând activitățile curente, destructurând echilibrul organizației școlare atât în interior, prin confuzia și insecuritatea create, dar și în exterior, prin discreditarea imaginii colectivului și a cadrului didactic respectiv.

În majoritatea situațiilor cadrele didactice își concentrează eforturile și atenția, controlul și concentrarea asupra situațiilor didactice, asupra activității de predare ignorând, de multe ori nu din rea voință, diversitatea situațiilor educaționale ca structuri complexe, atitudinal-relaționale. Involuntar, asemenea atitudini educaționale creează un teren propice apariției și dezvoltării fenomenelor de conflict.

În căutarea identificării multitudinii de atitudini favorizante apariției și evoluției fenomenelor discutate, au mai fost identificate următoarele:

- intervenții tardive lipsite de promptitudine și rapiditate;
- reacții singulare, incoerente și absenta unor strategii pe termen lung;

- absența fermității și a inconsecvenței prin neasumarea responsabilității intervențiilor;
- reprezentarea eronată a situației care generează sentimentul incompetenței și al neîncrederii în sine;
- teama de represalii din partea superiorilor ierarhici în cazul intervențiilor personale și declanșarea unei stări de așteptare pentru oferta unui portofoliu de soluții din partea acestora [7].

Emoțiile: definiții și caracteristici. Emoțiile sunt trăiri afective cu durată scurtă, cu intensitate în general ridicată, dar variabilă, și de obicei apar ca reacție la lucrurile sau gândurile cu care ne confruntăm. De reținut în plus, la emoții, este că uneori, unele dintre ele, mai exact groaza, furia, disperarea și bucuria explozivă se trăiesc extrem de intens. Ele mai poartă denumirea de emoții șoc tocmai pentru că, atunci când le trăim, au tendința de a acapara întreaga ființă, scăpând controlului conștient al omului și, sub imperiul lor, oamenii săvârșesc cel mai des fapte necugetate [8].

Emoțiile sunt trăiri subiective ce rezultă din acordul sau discrepanța dintre trebuințele sau expectanțele unei persoane și realitate. Ele sunt stări interne caracterizate prin: reacții fiziologice, gânduri specifice și expresii comportamentale. Emoțiile sunt asociate cu modificări la nivelul proceselor fiziologice ce au loc în corpul nostru. Exemplificăm câteva din aceste procese: înroșirea feței, transpirație, modificări ale tensiunii musculare, ale pulsului, respirației etc.

Din categoria reacțiilor comportamentale fac parte expresiile faciale (râs, plâns, zâmbet), privirea, postura, gestică, tonul vocii, mersul și alte semne ale limbajului trupului. Nivelul fiziologic este cel care determină *intensitatea* trăirii emoționale, în timp ce nivelul cognitiv determină *tipul și calitatea* emoției (tabelul 1).

În funcție de calitatea/tipul emoției vorbim de afectivitate pozitivă și afectivitate negativă. În funcție de criteriul stabilității în timp a emoției deosebim:

1. *emoția ca stare* – generată de un stimul, o situație. Toți oamenii au momente când ne simțim veseli, triști, furioși în funcție de evenimentele trăite sau de cele anticipate;

2. *emoția ca trăsătură* – se referă la tendința generală de a ne simți într-un anumit mod sau la ușurința cu care stimulii/situațiile/evenimentele ne activează emoția: ne simțim anxioși în fața unui examen, când trebuie să călătorim, când întâlnim persoane noi, când mergem la medic, etc. [9].

Tabelul 1. Clasificarea emoțiilor în funcție de evenimentele anticipate și trăite

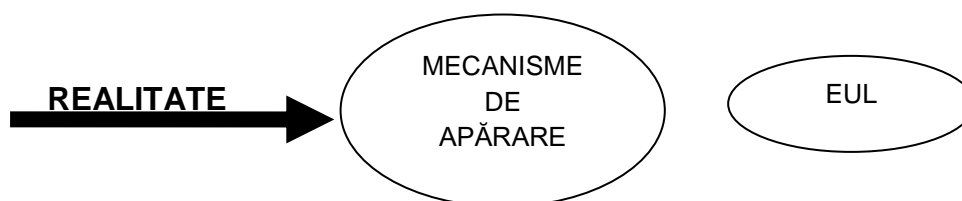
Tipul evenimentelor anticipate	Se întâmplă	Nu se întâmplă
Evenimente anticipate pozitive	Bucurie	Tristețe
Evenimente anticipate negative	Frustrare, Resemnare, Iritabilitate	Eliberare

Zilnic suferim amenințări la adresa respectului față de noi înșine (a stimei de sine), ne simțim inferiori, umiliți, vinovați, nesiguri, insuficient iubiți. Chiar și aspectele mai mărunte ale vieții ne fac rău uneori: greșim la un examen, facem o gafă socială, ne îmbrăcăm nepotrivit pentru o ocazie. Dacă aceste realități sunt ușor constatabile la

persoanele adulte, cu atât mai mult și mai dureros sunt resimțite de adolescenți, vârsta caracterizată printr-o dorință exacerbată de afirmare și acceptare socială. De aici rezultă vulnerabilitatea accentuată a adolescentului la presiunile și adversitățile mediului.

Consecința în urma experiențelor din situațiile sociale jenante sau neplăcute va crea premisele apariției unui anumit disconfort, a anxietății sau a unui sentiment de frustrare. Rezultatul se va concretiza în încercarea de a "repara rana". În acest spațiu creat, între situația socială frustrantă și Eul personal, intervin mecanismele de apărare. Ele funcționează ca soluții tampon, ameliorând impactul adversităților și amenințărilor din mediu la adresa Eului [1].

Surse ale conflictului din perspectiva emoțiilor polarizate negative

Emoțiile negative (neîncrederea, furia, teama, rușinea, etc.), mai ales dacă sunt necunoscute, neascultate, nevalidate de cealaltă barcadă (ceea ce poate provoca ofensă), pot duce la blocaje în împăcare chiar dacă problema are rezolvare, partea adversă refuzând continuu orice propunere.

Tot trăirile negative resimțite de una dintre părți pot duce la conflicte interminabile atunci când aceasta simte că îi sunt atacate valorile (identitatea, principiile) sau dacă omului îi sunt atacate interesele imediate este posibil ca emoțiile negative să provoace reacții foarte virulente.

J. Burton argumentează că între managementul conflictului și rezolvarea acestuia există o diferență care constă în aceea că managementul conflictului face relativă abstracție de sursele care le-au generat. Burton și Dukes scriu că managementul conflictului are ca obiect „modul în care sunt controlate dezacordurile și certurile privind opțiunile și preferințele ce rezultă din interacțiunile dintre părți ce au interese și scopuri comune și care se deosebesc doar prin mijloacele de a le atinge” (Burton J. & Dukes F. 1990). Aspectele negative ale conflictului sunt, în acest caz, numai atenuate, cauzele reale și profunde rămânând în stare latentă ceea ce poate duce la o nouă confruntare dintre părți [1].

Stresul – formă complexă de manifestare psihoemoțională

Hans Selye - „părintele stresului” - îl definește ca pe o reacție generală nespecifică a organismului la acțiunea externă a unor factori - agenți stresori - de natură variată (fizică, chimică, biologică și psihică). Lazarus și Folkman definesc stresul drept un „efort cognitiv și comportamental (cu exprimare afectivă pregănită, am adăuga noi) de a reduce, stăpâni sau tolera solicitările externe sau interne care depășesc resursele personale” (1984) (teoria cognitivă a stresului). Definiția reputatului profesor și cercetător român M. Golu: „stare de tensiune, încordare, disconfort, determinată de agenți afectogeni cu semnificație negativă (sau pozitivă, am adăuga noi, în cazul

eustresului), de frustrare sau reprimare a unor motivații (trebuiețe, dorințe, aspirații - inclusiv subsolicitarea, n.n.), de dificultatea sau imposibilitatea rezolvării unor probleme". Completările noastre la această definiție (Iamandescu, 1998-1999), în afara sublinierii dihotomiei semnificației puternice pentru organism a agenților stresori negativi (distres) și pozitivi (eustres), sunt reprezentate de includerea în rândul situațiilor generatoare de stres a suprasolicitării cognitive-afective și voliționale (chiar în cursul unei activități pasionante pentru subiect!) și a efectelor, insidios propagate la scoarța cerebrală, ale unor agenți fizici (zgomotul, adesea având și o rezonanță afectivă negativă), chimici (noxele ambientale) și biologici (boala, ca sursă a unor reflexe aferente viscero-corticale), toți acești stimuli non-psihoologici producând - în ultimă instanță - un „stres psihic secundar” (Iamandescu, 1993) [5].

În 1998, Derevenco prezintă o definiție psiho-biologică a stresului, inspirată de teoria cognitivă a stresului elaborată de școala lui Lazarus. Astfel, în această definiție accentul este pus pe „dezechilibrul biologic, psihic și comportamental dintre cerințele (provocările) mediului fizic, ambiental sau social și dintre resursele - reale sau percepute ca atare - ale omului, de a face față (prin ajustare sau adaptare) acestor cerințe și situații conflictuale” (Derevenco, 1998) [7].

Forme ale stresului: distresul și eustresul

Din fericire, există nu numai stresul negativ (distres) ci și stresul pozitiv (eustres). Mai puțin pătrunse în vocabularul curent, aceste două cuvinte (eustres și distres) desemnează două tipuri fundamentale de stres, reliefate de către Selye în 1973. Distresul este termenul ce desemnează stresurile care au un potențial nociv pentru organism. Toate caracteristicile stresului general sau psihic amintite anterior s-au referit la această accepțiune a stresului. Ceea ce merită să fie subliniat este legat de principalii hormoni eliberați în cursul distresului: catecolaminele (în special noradrenalina și adrenalina) - care pot favoriza bolile cardiovasculare - și cortizolul, care scade rezistența organismului față de infecții și față de cancer. În literatură, distresul acoperă în general sfera noțiunii de stres apărând într-o serie de situații (agenți stresori) cu semnificație extrem de nefavorabilă pentru majoritatea indivizilor și din acest motiv noi vom folosi uneori cuvântul stres tot pentru această semnificație negativă (de distres) [1].

În viziunea unor autori (Kaplan, French) care - pe lângă Lazarus - au elaborat teoria cognitivă a stresului psihic (SP), la baza distresului există o neconcordanță între resursele, abilitățile, capacitățile individului, și cerințele sau necesitățile impuse acestuia, în această optică, prin care se conferă anumitor situații o semnificație stresantă cu care suntem de acord, putem codifica astfel unii termeni care sunt prezenți în diferitele definiții ale SP:

1. „amenințare”: este semnificația de anticipare a unui pericol;
2. „frustrare”: ia naștere când un obstacol se interpune în realizarea unui scop;
3. „conflict”: situația creată de interferența a două sau mai multe solicitări cu motivații opuse, realizând o adevărată competiție; rezolvarea unor probleme dificile sau imposibile (în raport cu contextul și-tuațional de rezolvare) [4].

La acestea noi am mai adăuga:

1. situațiile cu caracter de pierdere, nu numai materiale (pierderi financiare, concediere, distrugere locuință, etc.) ci și emoționale (decesul unei ființe apropiate, decădere socială, etc.);

2. suprasolicitarea peste limitele capacității intelectuale (inclusiv parametrii atenției, memoriei, rezistenței la perturbații etc.) și;

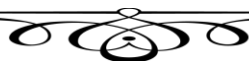
3. situațiile de subsolicitare (deprivarea senzorială cu monotonie, lipsă de informație sau lipsă de activitate soldate cu o gamă largă de stări psihice, mergând de la simpla plictiseală și până la izolare externă). Subsolicitarea stresează pe individ. Aceasta se explică prin aceea că la fiecare om există o nevoie înăscută (și potențată social) de afirmare a unei largi game de posibilități, care să-i evidențieze capacitatea sa, aspirație care nu-i este satisfăcută decât într-o activitate în cursul căreia este solicitat în mod adecvat acestor posibilități (suprasolicitarea provoacă tot stres). Stresul de subsolicitare apare în condițiile vieții moderne, destul de frecvent în activitățile de „deprivare senzorială” realizată în unele situații de izolare profesională sau fortuită - cu scăderea stimulării „obișnuite” a cortexului cerebral datorită unei activări nespecifice corticale insuficiente, prin intermediul sistemului reticulat activator ascendent. O formă mai subtilă, dar mult mai nocivă, o constituie situațiile de subsolicitare aspirațională prin insatisfacerea unor trebuințe sociale (diferite de cele biologice și implicând procese de comunicare interumană, implicit nevoia de autoafirmare etc).

4. remanenta unor stări afective negative (pierderea unei ființe dragi, eșec profesional sau de altă natură, etc.) sau redeșteptarea lor sub acțiunea unor excitanți condiționali (sau, pur și simplu, circumstanțiali), ori readuse la suprafața conștiinței prin vise, asociații de idei etc. Lazarus subliniază caracterul subiectiv al perceperii de către individ a unor solicitări, evaluate de el ca depășindu-i posibilitățile (chiar dacă uneori realitatea este alta) deci stresul apare când există un dezechilibru între solicitările obiective asupra organismului și posibilitățile pe care subiectul consideră că le are spre a le face față [1].

Eustresul reprezintă tot o stare de stres, validată printr-o reacție însoțitoare moderată catecolaminică și cortizolică, alături și de multe alte reacții fiziologice de tipul celor ce vor fi descrise la capitolul consacrat mecanismelor fiziologice ale SP. Diferența față de stres este însă fundamentală atât din punct de vedere al agenților stresori (stimuli cu semnificație benefică pentru individ, excitanți plăcuți ai ambianței sau trăiri psihice pozitive ori „palpitante”, de la emoții până la sentimente etc.) cât și al consecințelor sale pentru organism care sunt, în general, favorabile.

Eustresul poate fi indus în mod frecvent de comorile artei sau de splendorile naturii, generatoare de contemplarea unei grădini înflorite, a unei expoziții de pictură, ori audiția unei simfonii „senine” de Haydn sau Mozart, de către unii subiecți extrem de receptivi, i-ar putea face pe aceștia să „vibreze” la aceste mesaje artistice, să „intre” într-o stare de eustres, generat de stări psihice cu tonalitate afectivă pozitivă puternic exprimată (extaz) și, mai ales, cu durată prelungită (de ordinul orelor, mai rar al zilelor).

Strategii de coping în fața situațiilor stresante: coping-ul pe problemă versus coping-ul pe emoție. Coping-ul este efortul cognitiv și comportamental prin care o persoană face față (reduce, stăpânește sau tolerează) solicitărilor externe și/sau interne

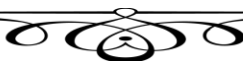
care îi depășesc resursele personale. Astfel, prin coping are loc o tranzacție între persoană, care are propriul set de valori și resurse, și mediu, care are propriile cerințe și constrângeri. Coping-ul vizează mecanismele și mijloacele de care dispune pentru a gestiona aceste probleme.

Copingul este un răspuns la evaluarea unei amenințări, fiind definit ca un ansamblu de eforturi cognitive și comportamentale pentru gestionarea cerințelor specifice interne și/sau externe evaluate ca epuizând sau excedând resursele persoanei (Lazarus, Folkman, 1984). În majoritatea lucrărilor se insistă asupra celor două tipuri de mecanisme de coping, analizate mai întâi de de Lazarus și Folkman (1984):

- Coping-ul centrat pe problemă, care implică strategii orientate spre “management-ul” evenimentului în cazul căruia persoana acționează într-un mod care poate conduce direct la îndepărtarea sau rezolvarea problemei (spre exemplu, analiza, minimizarea sursei stresante);
- Coping-ul centrat pe emoții se referă la strategiile ce vizează reglarea emoțiilor asociate evenimentului stresant în cazul căruia persoana încearcă să-și regleze emoțiile apărute ca rezultat al evenimentului stresant (spre exemplu, prin monologuri, reinterpretări, diverse metode de liniștire). Deseori, cele două tipuri de coping se produc împreună.

Conform coping-ului orientat spre rezolvarea problemelor, Taylor distinge următoarele strategii de coping:

- Confruntarea – se caracterizează prin eforturile cu conotație agresivă de a schimba situația: „mi-am mobilizat toate eforturile pentru a-mi atinge scopul”;
- Căutarea suportului social – se caracterizează prin efortul de a obține suport emoțional și informații de la alte persoane: „am vorbit cu cineva pentru a afla mai multe despre această situație”;
- Planificarea rezolvării de probleme – se caracterizează prin eforturile deliberate pentru rezolvarea problemei și prin analiza problemei: „mi-am făcut un plan de acțiune și l-am urmat”. Conform copingului centrat spre reglarea emoțională, Taylor distinge următoarele strategii de coping:
- Distanțarea – se caracterizează prin eforturile de a ne autodetașa de situația stresantă; Autocontrolul – se caracterizează prin efortul depus pentru a ne regla propriile emoții;
- Acceptarea responsabilității – se caracterizează prin conștientizarea propriului rol în respectiva problemă concomitent cu încercarea de a o rezolva;
- Evadare/evitare – se caracterizează prin efortul de a evita, de a ieși din respectiva situație stresantă mâncând, bănd, fumând, consumând medicamente și/sau cufundându-ne într-o lume a iluziilor și dorințelor;
- Reevaluare pozitivă – se caracterizează prin efortul de a găsi o semnificație pozitivă în respectiva problemă cu efecte benefice propriei dezvoltări. Exemplificarea unei strategii de coping pe o situație conflictuală dată Una dintre strategiile de coping ar fi evitarea. De exemplu o persoană este necooperantă ignorând problema conflictuală sau evită abordarea ei. Situațiile conflictuale ar fi

următoarele: problema nu este importantă sau alte probleme au devenit importante și presante; nu există nici o posibilitate de a-și satisface interesele; declanșarea unui conflict este mai plauzibil decât rezolvarea problemei; pentru a permite oamenilor aflați în dispută să se calmeze și să-și formeze o perspectivă mai clară asupra desfășurării evenimentelor; sunt necesare informații suplimentare [1].

Exemplificarea unei strategii de coping pe emoție din perspectiva unei situații conflictuale. Una dintre strategiile de coping ar fi evitarea. De exemplu o persoană este necooperantă ignorând problema conflictuală sau evită abordarea ei. Situațiile conflictuale ar fi următoarele: problema nu este importantă sau alte probleme au devenit importante și presante; nu există nici o posibilitate de a-și satisface interesele; declanșarea unui conflict este mai plauzibil decât rezolvarea problemei; pentru a permite oamenilor aflați în dispută să se calmeze și să-și formeze o perspectivă mai clară asupra desfășurării evenimentelor; sunt necesare informații suplimentare [7].

Concluzii. Rolul emoțiilor, fie pozitive, fie negative, este important pentru adaptarea noastră. Așadar, nu este suficient să îi ajutăm pe cei din jur să își revină dintr-o stare emoțională dificilă, ci să îl învățăm să *asculte* mesajul din spatele acesteia. Prin evaluarea strategiilor de coping utilizate de copii și adolescenți, putem identifica aspectele puternice și slabe ale arsenalului cognitiv și comportamental al lor în timp ce fac față stresului. De asemenea, prin identificarea strategiilor de coping putem obține informație valoroasă atât pentru diagnosticare, cât și pentru re-test pentru a evalua impactul intervenției unui program de psihocorecție.

Referințe bibliografice:

1. BĂBAN, A. *Consiliere educațională*. Ghid metodologic pentru orele de dirigenție și consiliere. Cluj-Napoca: Imprimeria „ARDEALUL”, 2009. 257 p. ISBN 973-0-02400-6;
2. BOCOȘ, M. *Dicționar praxiologic de pedagogie, vol. 3*. Pitești: Paralela 45, 2016. 379 p. ISBN 978-973-47-2212-9;
3. BONCHIȘ, E. *Introducere în psihologia personalității*. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2006. 304 p.;
4. CHELCEA, S. *Psihologie. Teorii, cercetări, aplicații*. București: Editura Polirom. 2008. 407 p. ISBN 978-973-46-0868-3;
5. GOLEMAN, D. *Inteligența emoțională*. București: Editura Curtea Veche Publishing, 2001. 420 p. ISBN 973-8120-67-5;
6. MUNTEANU, A. *Psihologia copilului și a adolescentului*. Timișoara: Editura Augusta, 1998. 144 p.;
7. POPA, C. *Noțiuni de psihologia educației și management al clasei de elevi*. București: U.N.A.T.C. Press, 2017. 192 p. ISBN 978-606-8757-22-3;
8. ROCO, M. *Creativitate și inteligență emoțională*. Iași: Editura Polirom, 2004. 244 p. ISBN 973-681-630-3;
9. STEIN, J. S., Book, H. *Forța inteligenței emoționale*. București: Editura Allfa, 2007. 288 p. ISBN 978-973-8457-21-8.